

prof. dr. sc. Lajoš Žager

Ekonomski fakultet, Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Republika Hrvatska
lzager@efzg.hr

izv. prof. dr. sc. Sanja Sever Mališ

Ekonomski fakultet, Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Republika Hrvatska
ssever@efzg.hr

dr. sc. Mateja Brozović

Ekonomski fakultet, Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Republika Hrvatska
mbrozovic@efzg.hr

REVIZIJSKI ODBOR KAO ČIMBENIK KVALITETE EKSTERNE REVIZIJE

Primljen: 24. kolovoza 2018.

Prihvaćen: 31. listopada 2018.

Pregledni rad

Sažetak

Direktiva i Uredba Europske unije o zakonskoj reviziji nalažu da društva od javnog interesa moraju imati organiziran revizijski odbor. Revizijska reforma, inicirana novim regulatornim okvirom na razini Europske unije, unijela je nova pravila koja, između ostalog, ojačavaju ulogu revizijskog odbora po pitanju njegovog sastava i kompetencija njegovih članova. Prema tome, većina članova revizijskog odbora treba biti neovisna, a članovi odbora kao cjelina moraju posjedovati znanje o sektoru u kojem posluje subjekt koji je predmet revizije. Uz zadaću nadziranja procesa obavljanja zakonske revizije financijskih izvještaja, njezinih nalaza i zaključaka, revizijski odbor odgovoran je za proceduru izbora ovlaštenog revizora ili revizorskog društva te prijedloga za njihovo imenovanje. Osim toga, revizijski odbor obavještava upravni odnosno nadzorni odbor o ishodu zakonske revizije, te ispituje i prati neovisnost revizora. Prema tome, vidljivo je da revizijska Direktiva daje značajnu odgovornost revizijskim odborima u nadzoru neovisnosti revizora. Glavni ciljevi rada su: 1) prikazati i sažeti ključne odgovornosti revizijskog odbora u kontekstu ostvarivanja ciljeva korporativnog upravljanja, 2) istražiti rezultate dosadašnjih istraživanja o doprinosu djelovanja revizijskih odbora kvaliteti eksterne revizije, 3) ispitati smatraju li revizori i korisnici revizije u Hrvatskoj revizijski odbor važnim čimbenikom kvalitete eksterne revizije. Izloženi nalazi primarnog istraživanja provedenog na uzorku ispitanika

u Hrvatskoj pokazuju da svi ispitanici u prosjeku vrednuju utjecaj postojanja aktivnog i stručnog revizijskog odbora, kao i pravovremene komunikacije s revizorom, pozitivnima s aspekta utjecaja na kvalitetu revizije. To je posebno naglašeno na razini unutarnjih korisnika revizije kao zaposlenika revidiranih subjekata. Prema tome, revizijski odbor se može smatrati važnim čimbenikom kvalitete eksterne revizije.

Ključne riječi: *mehanizmi korporativnog upravljanja, revizijski odbori, subjekti od javnog interesa, eksterna revizija, kvaliteta revizije.*

JEL: M41, M42

1. UVOD

Poduzeća i regulatori su naučili mnogo iz globalne financijske krize. Prije svega postavljena su brojna pitanja oko toga jesu li se neki upozoravajući signali mogli prepoznati te jesu li uprave i regulatori mogli drugačije djelovati. Osim toga, identificirane su brojne slabosti u sustavu korporativnog upravljanja u kojem je prepoznat nedostatak kredibiliteta, neefikasna organizacijska struktura te neadekvatno upravljanje rizicima, što je u konačnici dovelo do velikih financijskih posljedica na štetu svih interesno-utjecajnih skupina korporativnog upravljanja. Kritike su upućene i odborima koji su propustili komunicirati adekvatne informacije upravnim i nadzornim odborima te koji time nisu zaštitili poduzeća na način da procijene sve značajnije rizike s kojima se poduzeće suočava u promjenjivoj poslovnoj okolini. Između ostalog, obveza je i odgovornost nadzornih odbora upozoriti, a potom i naložili upravama da poboljšaju efikasnost upravljanja te adekvatnim internim kontrola spriječe nastanak nepovoljnih poslovnih događaja. Globalna financijska kriza bila je „okidač“ regulatorima da uočene slabosti u djelovanju sustava korporativnog upravljanja budu podloga za značajnijom i sveobuhvatnijom izmjenom regulative.

Osim uprave, revizijski odbori kao pododbori nadzornog odnosno upravnog odbora smatraju se ključnim internim nadzornim mehanizmom korporativnog upravljanja. Primarno, rad revizijskog odbora usko je vezan uz interne kontrole i upravljanje rizicima, financijsko izvještavanje, usklađenost sa zakonskim propisima i regulativom te relevantnim pitanjima vezanim uz internu i eksternu reviziju. Funkcioniranje revizijskog odbora u velikoj mjeri utječe na reviziju financijskih izvještaja. Tek zajedničkim djelovanjem revizijski odbori i eksterni revizori mogu održati i promovirati kvalitetu financijskog izvještavanja.

2. ULOGA REVIZIJSKIH ODBORA U PROCESU KORPORATIVNOG UPRAVLJANJA

Tradicionalno, eksterni revizor je imao važnu ulogu u nadzoru kvalitete financijskog izvještavanja i stoga je vrlo važan sudionik procesa korporativnog upravljanja. Međutim, zbog inherentnih ograničenja revizije nije moguće u potpunosti eliminirati mogućnost pogreške revizora. Isto tako, odgovornost je klijenta da spriječi i detektira prijevare, pogreške i druge nepravilnosti u financijskim izvještajima. Zbog toga su regulatori dali smjernice i nametnuli nužnost implementiranja dodatnih „osigurača“, kako bi se poboljšala kvaliteta financijskog izvještavanja. Pri tome se u nadzorne i upravljačke mehanizme ubrajaju upravni odbori, te od posebnog značenja za financijsko izvještavanje i revizijski odbori. Na slici 1. prikazani su sudionici korporativnog upravljanja kao i njihove potencijalne interakcije koje utječu na kvalitetu procesa financijskog izvještavanja. Primjerice, veze između revizijskog odbora i eksternog revizora te interne revizije i menadžmenta ključne su za učinkovito korporativno upravljanje i osiguranje visokokvalitetnog financijskog izvještavanja. Obveze i odgovornosti revizijskog odbora definirane su sukladno europskoj regulativi u čl. 39. 6. (Direktiva 2014/56/EU) i to na sljedeći način:

1. obavješćuje upravno ili nadzorno tijelo subjekta koji je predmet revizije o ishodu zakonske revizije te objašnjava na koji je način zakonska revizija doprinijela integritetu financijskog izvještavanja te koja je bila uloga revizijskog odbora u tom procesu,
2. prati proces financijskog izvještavanja i dostavlja preporuke ili prijedloga za osiguravanje svog integriteta,
3. prati djelotvornost unutarnjih sustava kontrole kvalitete i upravljanja rizikom poduzetnika te, ako je to primjenjivo, njegovu unutarnju reviziju, u pogledu financijskog izvještavanja subjekta koji je predmet revizije, bez kršenja svoje neovisnosti,
4. prati zakonsku reviziju godišnjih i konsolidiranih financijskih izvještaja, a posebno njezino obavljanje, uzimajući u obzir sve nalaze i zaključke nadležnog,
5. ispituje i prati neovisnost ovlaštenih revizora ili revizorskih društava u skladu s člancima a posebno prikladnost pružanja nerevizorskih usluga subjektu koji je predmet revizije,
6. odgovoran je za postupak izbora ovlaštenog (ili ovlaštenih revizora) ili revizorskog društva (ili društava) te predlaže imenovanje ovlaštenog revizora (ili ovlaštenih revizora ili revizorskog društva (ili društava)).

Tradicionalna uloga revizijskog odbora koja se odnosi na nadgledanje financijskog izvještavanja i kontrola, kao i nadzor unutarnje te eksterne revizije, i dalje

ostaju njegove ključne aktivnosti. Revizijski odbori imaju direktnu ulogu u imenovanju zakonskog revizora ili revizorskog društva, nadzoru provođenju zakonske revizije te nagledaju performanse i neovisnost zakonskog revizora. U suštini, većina zahtjeva koja je postavljena u Direktivi (Direktiva 2006/43/EC) za revizijske odbore primjenjuje se od prije i predstavlja „najbolju praksu“. Stoga suština promjena po implementaciji nove revizijske regulative se odnosi na činjenicu da je najbolja praksa organizacije i djelovanja revizijskih odbora sada integrirana u zakonsku regulativu. Valja naglasiti da su odredbe koje se odnose na revizijske odbore sadržane i u Direktivi i Uredbi.

Osim toga, Uredba sadrži čitav niz nadzornih i izvještajnih odredbi te odredbi koje se odnose na postupke odobrenja u kontekstu nadzora nad subjektima od javnog interesa povezanih sa obavljanjem zakonske revizije. Revizijski odbor odgovoran je za postupak izbora ovlaštenog revizora ili revizorskog društva te predlaže njegovo imenovanje. Osim toga, revizijski odbor obavještava upravni odnosno nadzorni odbor o ishodu zakonske revizije, te ispituje i prati neovisnost revizora.

Nužnost za unapređenje procesa financijskog izvještavanja rezultirala je smjernicama za unaprjeđenje učinkovitosti revizijskog odbora, te veću uključenost upravnog odbora i menadžmenta u osiguranje integriteta financijskog izvještavanja. Osim menadžmenta, revizijski odbori smatraju se ključnim internim nadzornim mehanizmom korporativnog upravljanja čije odgovornosti uključuju, između ostalog, nadzor nad financijskim izvještavanjem, bez obzira radi li se o jednorazinskom ili dvorazinskom sustavu upravljanja. Primarno, rad revizijskog odbora usko je vezan uz interne kontrole i upravljanje rizicima, financijsko izvještavanje, usklađenost sa zakonskim propisima i regulativom te relevantnim pitanjima, vezanim uz internu i eksternu reviziju. „Revizijski odbor je u svojoj osnovi nadzorni odbor, za menadžment koji je odgovoran za interne kontrole i financijske izvještaje. Međutim, odbor u ime uprave i ultimativno dioničara, mora osigurati da ključne kontrole funkcioniraju, da se promovira etično ponašanje, da se adekvatno donose ključne računovodstvene procjene i prosudbe kao i efikasnost interne i eksterne revizije“ (Audit Committe Institute, 2017).

3. DOPRINOS DJELOVANJA REVIZIJSKIH ODBORA KVALITETI EKSTERNE REVIZIJE

Direktiva o zakonskoj reviziji iz 2006. godine uvela je zahtjev da društva od javnog interesa trebaju imati organiziran revizijski odbor. Funkcioniranje revizijskog odbora kao internog nadzornog mehanizama utječe na reviziju financijskih izvještaja. Naime, jedan od potencijalnih mehanizama koji mogu ojačati neovisnost eksternog revizora jest postojanje i učinkovito djelovanje revizijskog odbora.

Cohen et al. (2007) smatraju da su dvije teorije od osobitog značenja za razumijevanje uloge revizije u procesu korporativnog upravljanja: teorija agenata i institucionalna teorija. Prema teoriji agenata nadzorni mehanizmi imaju funkciju nadzora nad menadžmentom s posebnim naglaskom na neovisnost menadžmenta. S druge strane, institucionalna teorija pokazuje da mnoge strukture unutar organizacije imaju samo simboličku ulogu. Ova teorija naglašava da su pojedine nadzorne strukture i mehanizmi vrlo važni kako bi se zadovoljila „forma“, a oni ne provode „suštinu“, odnosno funkcije i procese koji su im namijenjeni. Tako primjerice svi članovi revizijskog odbora mogu biti neovisni (čime se pokriva forma), ali ti isti članovi ne udovoljavaju izazovima nadzora nad menadžmentom i kvalitetom procesa financijskog izvještavanja (suština postojanja). Prema tome, institucionalna teorija nalaže da je nužno poznavati suštinu odnosa između nadzornog odbora i uprave te poznavati ispunjavaju li nadzorni odbor i uprava samo simboličnim gestama i aktivnostima formu za interesno-utjecajne skupine u procesu korporativnog upravljanja ili djeluju kao nadzorni mehanizam u korporativnom upravljanju (Cohen et al., 2008, 37).

Upravljanje u području računovodstva i financija dominantno se oslanja na agencijsku teoriju (Cohen et al., 2008). Kao posljedica separacije kontrole i vlasništva, teorija agenata promatra menadžere koji se ponašaju oportunistički u svojem najboljem interesu. Zbog toga se uvode različiti nadzorni mehanizmi kako bi se smanjila informacijska asimetrija između vlasnika i menadžera. Uobičajeni mehanizam, kojim se nastoje umanjiti agencijski troškovi, formiranje je neovisnog tijela koje će nadzirati agente prilikom izvještavanja vlasnika. Međutim, primarna svojstva članova takvog tijela (nadzornog odbora) su neovisnost od menadžmenta i stručnost u provođenju nadzora i kontrole.

S druge strane, zagovornici institucionalne teorije naglašavaju da revizijski odbori i uprava u višeznačnom i nesigurnom okruženju imaju simbolične uloge (Cohen et al., 2008). Primjerice, jedna simbolična uloga je i formalan zadatak nadzornog odbora u angažiranju i otpuštanju revizora. Simbolična uloga angažiranja revizora koje obavlja revizijski odbor, te koordiniranje revizora i menadžmenta, stvara kredibilitet pred investicijskom javnosti i integritet odnosa revizor-klijent.

Ukoliko su revizijski odbori učinkoviti, mogu ojačati stvarnu i percipiranu neovisnost eksternog revizora, a zajedničkim naporima revizijski odbor i eksterni revizor mogu održati i promovirati kvalitetu financijskog izvještavanja (Krishnamoorthy et al., 2002, 3). S obzirom da je revizija financijskih izvještaja usmjerena na ocjenu realnosti i objektivnosti financijskih izvještaja, neposredno pridonosi kvaliteti financijskih informacija, neophodnih u procesu poslovnog odlučivanja. Sukladno Sever (2010, 312), pokazalo se da „se djelovanjem internih nadzornih mehanizama (sustava internih kontrola, interne revizije i revizijskog odbora) može povećati kvaliteta revizije financijskih izvještaja pa time i sustava

financijskog izvještavanja“. Kvaliteta financijskih izvještaja podrazumijeva korisnost pri donošenju poslovnih odluka, prvenstveno eksternih korisnika, ali i svih interesno-utjecajnih skupina u korporativnom upravljanju. Osiguranjem kvalitete financijskih informacija zapravo se izbjegava rizik donošenja pogrešne poslovne odluke koja može rezultirati velikim gubicima i nepopravljivim posljedicama. Istraživanje provedeno na uzorku listajućih poduzeća u Njemačkoj je pokazalo da poduzeća koja imaju revizijske odbore u koje su imenovani neovisni financijski stručnjaci dovodi do veće računovodstvene kvalitete mjerene zaradama menadžmenta i računovodstvenim pogreškama (Velte & Stiglbauer, 2011). Naime, dokazana je značajna negativna povezanost između neovisnih financijskih stručnjaka imenovanih u revizijske odbore, zarada menadžmenta i računovodstvenih pogrešaka. Pri tome takvi rezultati se ne dobivaju ako je manje od 50% članova revizijskih odbora neovisni financijski stručnjaci (Velte & Stiglbauer, 2011). Neka od dosadašnjih istraživanja su pokazala da već samo postojanje revizijskog odbora ima pozitivan utjecaj na kvalitetu revizije (Gajevszky, 2014, 8); Malihi, Mahdavihou & Khotanlou, 2012, 409; Madawaki & Amran, 2013, 1070). Takav učinak je posebno naglašen u slučaju novih regulatornih zahtjeva za dodatno izvještavanje revizijskih odbora od strane eksternih revizora (Reid et al., 2015, 2). Slično istraživanju provedenom od strane Velte & Stiglbauer, bitno je da su članovi revizijskih odbora neovisni i stručni (Madawaki & Amran, 2013, 1070) te učinkoviti u obavljanju svojih funkcija (Kamolsakulchai, 2015, 328).

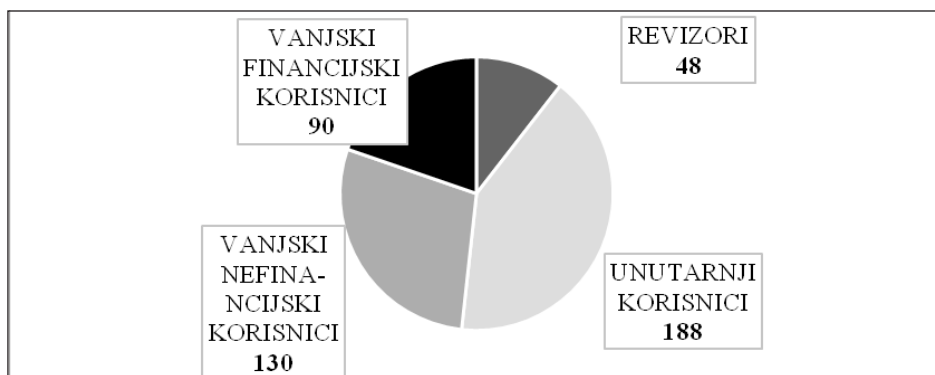
4. REZULTATI EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA

Kako bi se ispitali stavovi revizora i korisnika revizije o potencijalnim čimbenicima kvalitete revizije te njihovo znanje o zadaćama koje revizori trebaju obavljati, provedeno je istraživanje putem upitnika među ciljanim skupinama ispitanika u Hrvatskoj. Pitanja u upitniku su podijeljena na tri glavna dijela. Prvi dio se odnosi na opće podatke o ispitanicima radi prikupljanja informacija o njihovom zanimanju, dobi, iskustvu u računovodstvu/reviziji i slično. U drugom dijelu upitnika od ispitanika se tražilo da na Likertovoj skali od sedam stupnjeva vrednuju utjecaj izdvojenih čimbenika koji potencijalno utječu na kvalitetu revizije. Treći dio upitnika sadržavao je pitanja gdje su ispitanici među ponuđenim zadaćama trebali prepoznati postojeće zadaće koje su revizori dužni obavljati sukladno relevantnim zakonima i standardima te za one zadaće koje su stvarne zadaće revizora označiti koliko su zadovoljni s načinom na koji ih revizori općenito obavljaju. U kontekstu djelovanja revizijskih odbora i proširenja opsega njihovih ovlasti, izdvojena su pitanja iz upitnika koja se odnose na navedenu problematiku, s ciljem da se istraži u kojoj mjeri su primarno korisnici revizije u Hrvatskoj upoznati s novim zadaćama revizora vezanima uz djelovanje revizijskih odbora te koliko dobro revizori zaista obavljaju te zadaće prema njihovoj percepciji.

Ciljane skupine ispitanika odnose se na osobe koje sastavljaju revizorovo izvješće i zainteresirane su za njegov sadržaj, odnosno revizore i korisnike revizije. Korisnici revizije su u prvom koraku podijeljeni na unutarnje i vanjske, ovisno o tome jesu li zaposlenici poduzeća u kojima se provodi revizija ili nisu. Pod unutarnjim korisnicima revizije misli se na osobe koje na neki način sudjeluju u procesu obavljanja revizije financijskih izvještaja, tako da su upitnici bili upućeni menadžerima i računovođama poduzeća koja su obveznici zakonske revizije. Budući da su vanjski korisnici revizije vrlo heterogena skupina koja bi se u najširem smislu mogla odnositi i na cjelokupnu javnost, opseg istraživanja je ipak ograničen na dvije skupine vanjskih korisnika revizije. Jedna skupina su predstavnici financijske zajednice, a druga skupina su menadžeri i računovođe poduzeća koja nisu obveznici zakonske revizije, uz pretpostavku da su zainteresirani za sadržaj revizorovih izvješća poduzeća s kojima posluju. U skladu s time, ciljani ispitanici se mogu podijeliti na sljedeće četiri skupine: revizori, unutarnji korisnici revizije, vanjski financijski revizije i vanjski nefinancijski korisnici revizije.

Upitnik je distribuiran elektroničkim putem na ukupno 3.800 adresa. U razdoblju od studenog 2016. godine do travnja 2017. godine prikupljeno je 456 potpunih odgovora ispitanika koji su odgovorili na pitanja iz sva tri dijela upitnika, što predstavlja stopu odgovora od 12% (Brozović, 2018). S obzirom da je populacija revizora kao ukupan broj aktivnih revizora u Hrvatskoj najmanja u odnosu na populacije ostalih skupina ispitanika, očekivano se najmanji broj prikupljenih odgovora odnosi na revizore, a najveći broj ispitanika pripada skupini unutarnjih korisnika revizije (grafikon 1).

Grafikon 1. Struktura ispitanika koji su u potpunosti ispunili upitnik po skupinama

Izvor: izrada autora

Ako se promatraju obilježja ispitanika, najveći broj ispitanika (44%) ima između 40 i 55 godina. Za vjerodostojnost njihovih odgovora je važan podatak da među korisnicima revizije 68% ispitanika ima 10 ili više godina iskustva u zanimanju

kojim se trenutno bave, s tim da većina njih također ima određeno iskustvo i u računovodstvenoj i/ili revizijskoj profesiji (82%).

Nakon općih pitanja, u drugom dijelu upitnika ispitanici su vrednovali utjecaj potencijalnih čimbenika na kvalitetu revizije na Likertovoj skali, pri čemu su odgovori od 1 do 3 označavali negativan utjecaj, odgovor 4 nepostojanje utjecaja, a odgovori od 5 do 7 pozitivan utjecaj. U tablici 1 dani su prosječni i najčešći odgovori za dva izdvojena čimbenika kvalitete revizije koji se odnose na djelovanje revizijskog odbora: 1) *Klijent kod kojeg se provodi revizija ima stručan i aktivno uključen revizijski/nadzorni odbor, te 2) Članovi revizijskog tima pravovremeno komuniciraju s menadžmentom te revizijskim/nadzornim odborom*. Budući da zadatke revizijskog odbora u određenim poduzećima, koja nemaju osnovan zaseban odbor, obavlja nadzorni odbor, čimbenici su oblikovani tako da uključe i tu mogućnost. Odgovori ukazuju na to da sve četiri skupine ispitanika pojedinačno, kao i svi ispitanici u cjelini, u prosjeku vrednuju utjecaj postojanja aktivnog i stručnog revizijskog odbora i pravovremene komunikacije s revizorom pozitivnim s aspekta utjecaja na kvalitetu revizije.

Budući da se za prvi čimbenik prosjeci nalaze između pet i šest, percipirani utjecaj se može ocijeniti između slabog i značajnog pozitivnog, iako mod kao najčešći odgovor ukazuje na to da je većina ispitanika ipak vrednovala postojanje aktivnog i stručnog revizijskog/nadzornog odbora kao značajno pozitivan. Jedina iznimka su unutarnji korisnici revizije, koji su prema modu i prosjeku najkritičnija skupina ispitanika što se tiče djelovanja revizijskih odbora, budući da je za tu skupinu ispitanika mod jednak četiri. To znači da je najčešći odgovor menadžera i računovođa koji su zaposlenici revidiranih poduzeća da navedeni čimbenik nema nikakvog utjecaja na kvalitetu revizije, što je zabrinjavajuće s aspekta opravdanosti postojanja revizijskih odbora. Međutim, dodatno treba uzeti u obzir da od ukupno 188 unutarnjih korisnika revizije, 35 ispitanika ili 23% radi u poduzeću koje zaista ima osnovan revizijski odbor, dok preostalih 153 ispitanika ili 77% u svom poduzeću nema revizijski odbor. Ako se mjere centralne tendencije izračunaju odvojeno na svaku skupinu unutarnjih korisnika revizije, tada je vidljivo da ispitanici čije poduzeće ima revizijski odbor pridaju veću važnost njegovom utjecaju na kvalitetu revizije (prosjek 5,63 i mod 6) od onih ispitanika čije poduzeće nema revizijski odbor (prosjek 5,14 i mod 4).

Odgovori ispitanika u vezi vrednovanja drugog čimbenika su ujednačeniji, što se odnosi i na usporedbu odgovora unutar pojedine skupine ispitanika (na temelju koeficijenta varijacije) i među različitim skupinama ispitanika (na temelju usporedbe razlika aritmetičkih sredina). U prosjeku prevladava stav da pravovremena komunikacija revizora s menadžmentom te revizijskim/nadzornim odborom ima značajno pozitivan utjecaj na kvalitetu revizije.

Tablica 1. Prosječni i najčešći odgovori ispitanika o utjecaju izdvojenih potencijalnih čimbenika vezanih uz djelovanje revizijskih odbora na kvalitetu revizije

	Klijent kod kojeg se provodi revizija ima stručan i aktivno uključen revizijski/nadzorni odbor			Članovi revizijskog tima pravovremeno komuniciraju s menadžmentom te revizijskim/nadzornim odborom		
	Prosjek	Koeficijent varijacije	Mod	Prosjek	Koeficijent varijacije	Mod
Svi ispitanici	5,34	22,09	6	6,01	15,55%	6
Revizori	5,50	17,01	6	6,15	11,50%	6
Unutarnji korisnici	5,23	22,99	4	6,01	16,06%	6
Vanjski nefinancijski korisnici	5,44	21,36	6	5,95	16,60%	6
Vanjski financijski korisnici	5,34	23,41	6	6,03	14,72%	6
Ponderirani prosjek na razini svih ispitanika	5,38	/	/	6,03	/	/

Izvor: izračun autora

Osim proširenja ovlasti i odgovornosti revizijskih odbora, revizijska reforma je donijela i druge značajne izmjene na revizijskom tržištu. Neke od implementiranih mjera koje su uvedene s ciljem jačanja neovisnosti revizora su ograničenje pružanja nerevizijskih usluga klijentu kod kojega se provodi zakonska revizija te ograničenje visine revizijske naknade koju revizorsko društvo ostvaruje od pojedinačnog klijenta. Kako bi se važnost djelovanja revizijskog odbora prema percepciji ispitanika usporedila s drugim mjerama koje su također proizišle kao rezultat revizijske reforme, u tablici 2. su dane izabrane mjere deskriptivne statistike za dodatna dva potencijalna čimbenika kvalitete revizije: 1) *Revizorsko društvo ne pruža nikakve nerevizijske usluge (poput poreznog savjetovanja) klijentu kod kojega provodi zakonsku reviziju*, te 2) *Revizijska naknada pojedinačnog klijenta čini 10% ili manje ukupnih prihoda revizorskog društva od zakonske revizije*. Prosječni i najčešći odgovori ispitanika ukazuju na to da ispitanici smatraju da navedene dvije mjere ograničavanja pružanja nerevizijskih usluga te relativne visine revizijske naknade primljene od pojedinog klijenta nemaju gotovo nikakav utjecaj na kvalitetu revizije. Ujednačenost odgovora ispitanika je također dosta niska, pogotovo za mjeru koja se odnosi na nerevizijske usluge, gdje je koeficijent varijacije za sve skupine ispitanika iznad 30%. Prema tome, stav ispitanika je da u usporedbi s djelovanjem revizijskih odbora navedene dvije mjere značajno manje doprinose kvaliteti revizije.

Tablica 2. Prosječni odgovori ispitanika o utjecaju izdvojenih potencijalnih čimbenika vezanih uz djelovanje ostalih mjera revizijske reforme na kvalitetu revizije

	Revizorsko društvo ne pruža nikakve nerevizijske usluge (poput poreznog savjetovanja) klijentu kod kojega provodi zakonsku reviziju			Revizijska naknada pojedinanog klijenta čini 10% ili manje ukupnih prihoda revizorskog društva od zakonske revizije		
	Prosjek	Koeficijent varijacije	Mod	Prosjek	Koeficijent varijacije	Mod
Svi ispitanici	4,19	38,47%	4	4,77	26,45%	4
Revizori	4,69	32,34%	4	4,56	28,96%	4
Unutarnji korisnici	4,23	40,27%	4	4,72	25,66%	4
Vanjski nefinancijski korisnici	4,04	39,01%	4	4,86	26,32%	4
Vanjski financijski korisnici	4,03	35,92%	4	4,88	26,45%	4
Ponderirani prosjek na razini svih ispitanika	4,25	/	/	4,75	/	/

Izvor: izračun autora

S obzirom da je jedna od važnih zadaća revizijskog odbora nadzor nad financijskim izvještavanjem i revizijom financijskih izvještaja, revizijski odbori se mogu smatrati mehanizmima nadzora kvalitete revizije koji djeluju na razini revidiranih poduzeća. Osim toga mehanizma, postoje dodatna dva mehanizma, koji djeluju na razini revizorskih društava (u obliku internih sustava kontrole kvalitete) te na nacionalnoj razini (putem javnog nadzora revizije). Kako bi se ispitalo koji od ta tri mehanizma prema percepciji revizora i korisnika revizije ima najveći doprinos kvaliteti revizije, među potencijalnim čimbenicima koji su ponuđeni ispitanicima u drugom dijelu upitnika nalazila su se i sljedeća dva čimbenika: 1) *Revizorsko društvo ima dobro organizirane interne postupke kontrole kvalitete revizije*, te 2) *Revizorsko društvo je predmet eksternog nadzora kvalitete rada (npr. putem inspekcija od strane tijela javnog nadzora)*. Ako se promatraju ponderirani prosjeci, koji daju jednaku važnost svakoj od četiri skupine ispitanika, postojanje stručnog i aktivnog uključenog revizijskog odbora se s ponderiranim prosjekom odgovora od 5,38 nalazi između internih postupaka kontrole kvalitete revizije (ponderirani prosjek 5,89) i javnog nadzora kvalitete revizije (ponderirani prosjek 5,35). Može se primijeniti da ispitanici daleko najveću važnost pridaju internim sustavima kontrole kvalitete koje organiziraju sama revizorska društva u skladu s Međunarodnim standardom kontrole kvalitete 1.

Tablica 3. Prosječni odgovori ispitanika o utjecaju izdvojenih potencijalnih čimbenika vezanih uz djelovanje ostalih mehanizama kontrole na kvalitetu revizije

	Revizorsko društvo ima dobro organizirane interne postupke kontrole kvalitete revizije			Revizorsko društvo je predmet eksternog nadzora kvalitete rada (npr. putem inspekcija od strane tijela javnog nadzora)		
	Prosjek	Koeficijent varijacije	Mod	Prosjek	Koeficijent varijacije	Mod
Svi ispitanici	5,92	16,74%	6	5,36	22,23%	6
Revizori	6,01	12,82%	6	5,29	26,71%	6
Unutarnji korisnici	5,93	17,51%	6	5,45	21,97%	6
Vanjski nefinancijski korisnici	5,73	15,35%	6	5,36	20,71%	6
Vanjski financijski korisnici	5,89	18,53%	6	5,35	22,39%	6
Ponderirani prosjek na razini svih ispitanika	5,89	/	/	5,35	/	/

Izvor: izračun autora

Nakon vrednovanja potencijalnih čimbenika kvalitete revizije, u trećem dijelu upitnika su ispitanici između ponuđenih stvarnih i potencijalnih zadata revizora trebali prepoznati one koje su revizori zaista dužni obavljati sukladno Međunarodnim revizijskim standardima i Zakonu o reviziji te dodatno označiti koliko su zadovoljni s načinom na koji ih revizori općenito obavljaju. U tablici 4. su izdvojene četiri zadatke koje se odnose na suradnju revizora s revizijskim odborom, kojima su radi preglednijeg prezentiranja rezultata pridruženi kodovi T1-T4. Sve četiri zadatke su stvarne zadatke revizora, od kojih se neke odnose na specifične revizije kao što su revizije subjekata od javnog interesa, dok su druge vezane uz sve revizije financijskih izvještaja.

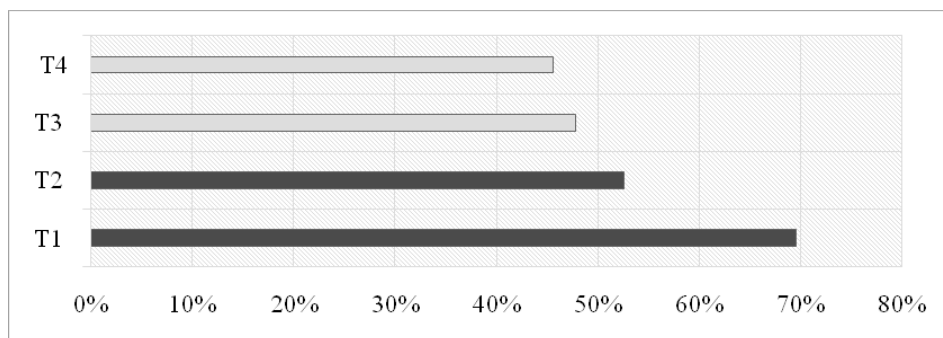
Tablica 4. Kodovi pridruženi zadacima revizora ponuđene u upitniku koje su povezane s revizorskim odborom

Kod	Opis zadatke
T1	Izvijestiti one koji su zaduženi za upravljanje o značajnim nedostacima u sustavu internih kontrola subjekta.
T2	Izveštavati revizijski odbor o ključnim pitanjima koja proizlaze iz revizije.
T3	U slučaju revizije subjekata od javnog interesa, raspraviti s revizijskim odborom prijetnje neovisnosti i zaštitne mehanizme.
T4	U slučaju revizije subjekata od javnog interesa, podnijeti dodatno izvješće revizijskom odboru.

Izvor: izrada autora

Najveći postotak ispitanika (70%) je uspješno prepoznao zadaću T1, koja se odnosi na izvještavanje onih koji su zaduženi za upravljanje o značajnim nedostacima u sustavu internih kontrola poduzeća. Pojam *oni koji su zaduženi za upravljanje* prema Međunarodnom revizijskom standardu 260 (izmijenjen) odnosi na osobu ili osobe „s odgovornošću za nadziranje strateškog pravca poslovanja subjekta i s obvezama koje su povezane s odgovornostima subjekta“, što uključuje i nadziranje procesa financijskog izvještavanja. Prema tome, u poduzećima koja imaju revizijski odbor, članovi revizijskog odbora se mogu smatrati onima koji su zaduženi za upravljanje. Međutim, zabrinjavajuće je da je zadnje dvije zadaće prepoznalo manje od polovice ispitanika: zadaću T3 48%, a zadaću T4 46%. Radi se o specifičnim zadaćama koje su vezane uz dodatno izvještavanje revizijskog odbora i raspravljanje prijetnji neovisnosti revizora u slučaju revizije subjekata od javnog interesa.

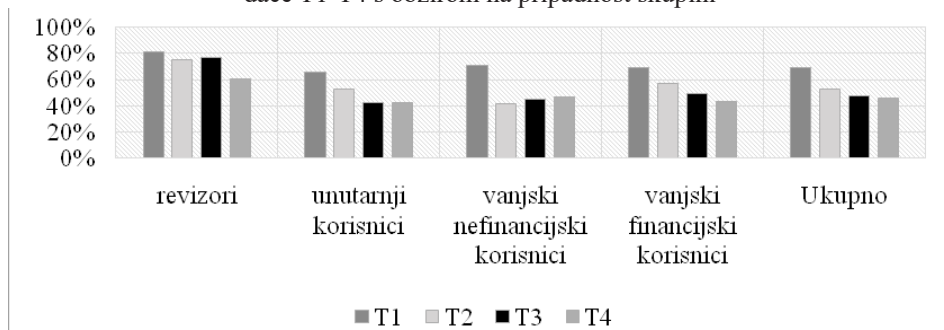
Grafikon 2. Postotak svih ispitanika koji su odgovorili da je revizor dužan obavljati zadaće T1-T4

Izvor: izrada autora

Osim na razini svih skupina ispitanika, preciznost u prepoznavanju postojećih zadaća revizora promatrana je i na razini svake pojedinačne skupine kako bi se ispitalo postoje li razlike u poznavanju zadaća revizora ovisno o pripadnosti skupini. Iz grafikona 3. je vidljivo da je skupina revizora najtočnija u svojim odgovorima, što je i očekivano s obzirom na njihovu direktnu uključenost u revizijski proces. Međutim, između tri skupine korisnika revizije nisu uočljive značajne razlike, tako da se iz grafičkog prikaza ne može zaključiti da je pripadnost skupini čimbenik o kojemu ovisi znanje ispitanika vezano uz zadaće revizora koje uključuju suradnju s revizorskim odborom.

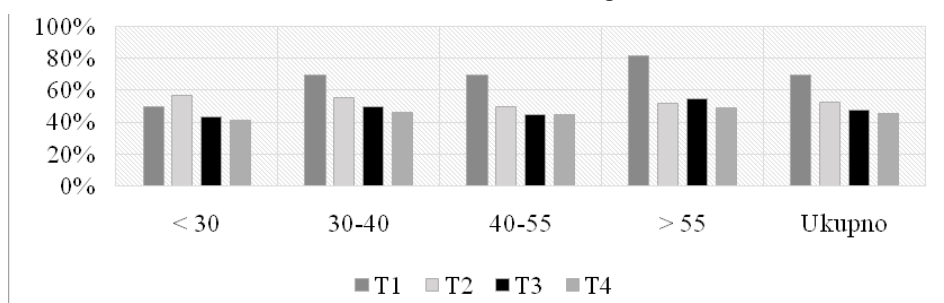
Grafikon 3. Postotak svih ispitanika koji su odgovorili da je revizor dužan obavljati zadaće T1-T4 s obzirom na pripadnost skupini

Izvor: izrada autora

Što se tiče dobi ispitanika, teoretski postoje argumenti koji bi mogli ići u prilog postojanja i pozitivne i negativne korelacije između životne dobi i znanja o stvarnim zadaćama koje revizori trebaju obavljati. Najbrojnija skupina ispitanika su oni u dobi između 40 i 55 godina (44%), nakon čega slijedi dobna skupina od 30 do 40 godina (30%), preko 55 godina (16%) i na kraju ispitanici koji imaju ispod 30 godina (10%). S obzirom na grafikon 4., jedino se za zadaću T1 može zaključiti da postoji značajniji pozitivan trend s obzirom na dob ispitanika. Odgovori vezani uz zadaću T4 također imaju pozitivan trend, ali vrlo slab, dok kod preostale dvije zadaće ne postoji uočljivo pravilo. U skladu s time, niti životna dob se ne može smatrati značajnim čimbenikom koji utječe na znanje ispitanika o revizorovim zadaćama.

Grafikon 4. Postotak svih ispitanika koji su odgovorili da je revizor dužan obavljati zadaće T1-T4 s obzirom na dob ispitanika

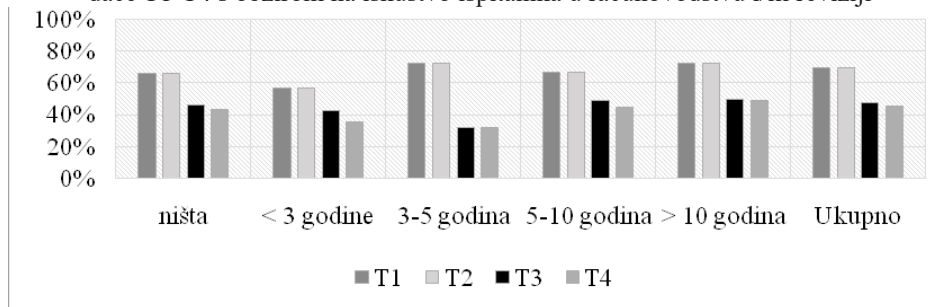

Izvor: izrada autora

Posljednji razlikovni čimbenik koji je ispitan je broj godina iskustva ispitanika u računovodstvenoj i/ili revizijskoj profesiji. Očekivano bi utjecaj ovog čimbenika na znanje ispitanika trebao biti pozitivnog predznaka. Najzastupljenija skupina ispitanika su oni koji imaju preko 10 godina iskustva (59%), a nakon toga slijede sljedeće skupine: bez iskustva (16%), između 5 i 10 godina (14%), do 3 godine

(6%) i između 3 i 5 godina (5%). Postoji točnih odgovora za svaku skupinu prikazani su grafikonom 5., koji za sve četiri zadaće ukazuje na nepostojanje uočljive povezanosti između broja godina iskustva ispitanika u računovodstvu i/ili reviziji te preciznosti njihovih odgovora.

Grafikon 5. Postotak svih ispitanika koji su odgovorili da je revizor dužan obavljati zadaće T1-T4 s obzirom na iskustvo ispitanika u računovodstvu i/ili reviziji

Izvor: izrada autora

Rezultati grafičkog promatranja povezanosti varijabli *točnost odgovora* u odnosu na *skupinu/dob/iskustvo* provjereni su provođenjem Hi-kvadrat testa (tablica 5.). Grafičkim prikazima analizirano je postoje li vidljivi pozitivni ili negativni trendovi u kretanju točnosti odgovora s obzirom na izdvojene čimbenike, dok se Hi-kvadrat testom općenito testira povezanost između dvije varijable. S obzirom na tri potencijalna čimbenika, ispitana je povezanost tri parova varijabli (točnost odgovora – skupina, točnost odgovora – dob te točnost odgovora – iskustvo) za svaku od četiri zadaća revizora, što znači da je provedeno ukupno 12 testova. Uz razinu značajnosti od 5%, u samo četiri provedena testa je p-vrijednost manja od razine značajnosti, što ide u prilog postojanja povezanosti između varijabli. Kad se promatra u odnosu na potencijalne čimbenike, jedino bi se za skupinu ispitanika moglo reći da ima utjecaj na znanje o zadaćama revizora, budući da je testiranjem potvrđena povezanost između varijabli kod dvije od ukupno četiri zadaće, dok je kod čimbenika dob i iskustvo to slučaj samo za po jednu zadaću.

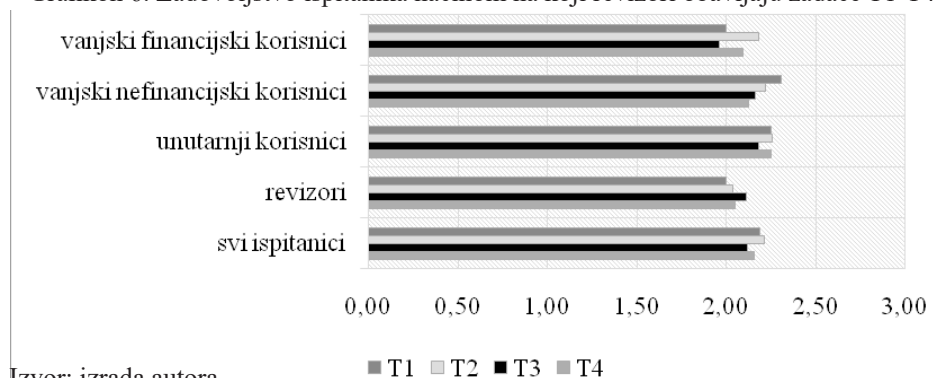
Tablica 5. Rezultati Hi-kvadrat testa povezanosti između varijabli točnost prepoznavanja zadaća T1-T4 i skupina/dob/iskustvo

		T1	T2	T3	T4
Skupina	Hi-kvadrat	4,3553	16,6379	19,5832	5,4964
	Stupnjevi slobode	3	3	3	3
	P-vrijednost	0,2256	0,0008	0,0002	0,1389
Dob	Hi-kvadrat	12,8530	1,3210	2,6066	0,8489
	Stupnjevi slobode	3	3	3	3
	P-vrijednost	0,0050	0,7242	0,4563	0,8377
Iskustvo	Hi-kvadrat	3,6117	2,9221	3,1154	12,0740
	Stupnjevi slobode	4	4	4	4
	P-vrijednost	0,4611	0,5709	0,5387	0,0168

Izvor: izračun autora

Ispitanici su također ocjenama od 1 do 3 ocijenili svoje zadovoljstvo načinom na koji revizori općenito obavljaju zadaće T1-T4, pri čemu ocjena 1 znači da revizor loše obavlja određenu zadaću, 2 da to radi *zadovoljavajuće*, dok 3 podrazumijeva *izvrsno*. Prosječne ocjene promatrano na razini svih ispitanika zajedno kreću se između 2,12 i 2,21, što znači da su ispitanici u prosjeku zadovoljni s revizorovim obavljanjem zadaća koje se tiču suradnje s revizorskim odborom, ali pritom postoji određeni prostor za poboljšanje.

Grafikon 6. Zadovoljstvo ispitanika načinom na koji revizori obavljaju zadaće T1-T4

Izvor: izrada autora

Kad se prosječne ocjene izračunaju za svaku skupinu ispitanika odvojeno, zanimljivo je da su sami revizori i vanjski financijski korisnici revizije najkritičnije skupine, dok su unutarnji korisnici revizije izrazili najveće zadovoljstvo. Jedina prosječna ocjena na razini skupine koja je ispod zadovoljavajuće razine koju označava ocjena 2 je zadaća T3 u slučaju vanjskih financijskih korisnika, što sugerira da predstavnici financijskih institucija općenito nisu zadovoljni s komunikacijom revizora i članova revizijskih odbora po pitanju prijetnji neovisnosti kod revizije subjekata od javnog interesa.

5. ZAKLJUČAK

Revizijski odbor ne zamjenjuje ulogu nadzornog odbora iako postoje nastojanja da se te uloge poistovjete. Revizijski odbor je pododbor nadzornog odnosno upravnog odbora i ne treba preuzimati ulogu i ovlasti nadzornog odnosno upravnog odbora. Naime, jedno je pripremati informacije i odluke za nadzorni odbor, a drugo je donositi odluke i snositi odgovornost i posljedice za donesene odluke. Iako su stvoreni regulatorni preduvjeti da se prati kvaliteta rada revizijskih odbora, ipak u sustavu korporativnog upravljanja nadzorni odbor štiti interese vlasnika. U tom smislu revizijski odbori djeluju kao pododbori upravnog odbora odnosno nadzornog odbora ovisno o tome radi li se o jednorazinskom ili dvorazinskom sustavu korporativnog upravljanja. Općenito revizijski odbori su odgovorni za nadzor procesa financijskog izvještavanja, odabir neovisnog revizora, nadzor nad procesom upravljanja rizicima i sustavom internih kontrola te nadzorom nad internom i eksternom revizijom.

Posebno je izražena njegova uloga u postizanju kvalitete revizije na korist svih utjecajno-interesnih skupina korporativnog upravljanja. Kako bi se ispitali stavovi revizora i korisnika revizije o potencijalnim čimbenicima kvalitete revizije te njihovo znanje o zadaćama koje revizori trebaju obavljati, provedeno je istraživanje putem upitnika među ciljanim skupinama ispitanika u Hrvatskoj. Ciljane skupine ispitanika odnose se na osobe koje sastavljaju revizorovo izvješće i zainteresirane su za njegov sadržaj, odnosno revizore i korisnike revizije. Odgovori ispitanika ukazali su na to da sve skupine ispitanika pojedinačno, kao i svi ispitanici u cjelini, u prosjeku vrednuju utjecaj postojanja aktivnog i stručnog revizijskog odbora i pravovremene komunikacije s revizorom pozitivnima s aspekta utjecaja na kvalitetu revizije. To je posebno naglašeno na razini unutarnjih korisnika revizije koji su zaposlenici poduzeća unutar kojih zaista djeluje revizijski odbor. U usporedbi s nekim drugim mjerama koje su također implementirane kao rezultat sveobuhvatne revizijske reforme, poput ograničenja pružanja nerevizijskih usluga klijentu kod kojega se provodi zakonska revizija te ograničenja visine revizijske naknade koju revizorsko društvo ostvaruje od pojedinačnog klijenta, stav ispitanika je da djelovanje revizijskih odbora ipak značajnije doprinosi kvaliteti revizije. Ako se s druge strane djelovanje revizijskih odbora usporedi s ostalim mehanizmima nadzora nad kvalitetom revizije, ispitanici u prosjeku ipak veću važnost pridaju internim sustavima kontrole kvalitete koji se uspostavljaju na razini samih revizorskih društava. Što se tiče mjere u kojoj su ispitanici upoznati sa zadaćama revizora koje su povezane sa suradnjom s revizijskim odborima, pokazalo se da je manje od polovice ispitanika prepoznalo specifične zadatke revizora koje su vezane uz dodatno izvještavanje revizijskog odbora i raspravljanje prijetnji neovisnosti revizora u slučaju revizije subjekata od javnog interesa. Točnost prepoznavanja odgovora pri tome ovisi o pripadnosti skupini ispitanika,

dok dob i iskustvo u računovodstvenoj i/ili revizijskog profesiji nisu statistički značajni razlikovni čimbenici.

LITERATURA

1. Audit Committe Institute (2017) Audit Committee Handbook – 2017 Edition, dostupno na: <https://home.kpmg.com/content/dam/kpmg/ie/pdf/2017/10/ie-aci-handbook-2017.pdf> (pristupljeno 10.09.2018.)
2. Brozović, M. (2018) Odrednice kvalitete revizije u funkciji smanjenja jaza očekivanja korisnika revizije, doktorski rad, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
3. Cohen, J., Krishnamoorthy, G., Wright, A. (2007) Form versus substance: The implication for auditing practice and research of alternative perspectives on corporate governance, Social Science Research Network (SSRN), dostupno na: http://papers.ssrn.com/sol13/papers.cfm?abstract_id=1010201 (pristupljeno 09.09.2018.)
4. Cohen, J., Krishnamoorthy, G., Wright, A. (2008) Corporate Governance in the Post Sarbanes-Oxley Era: Auditors' Experience, Social Science Research Network (SSRN), dostupno na: <http://ssrn.com/abstract=1014029> (pristupljeno 08. 05. 2009.)
5. Direktiva 2006/43/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 17. svibnja 2006. o zakonskim revizijama godišnjih financijskih izvještaja i konsolidiranih financijskih izvještaja, kojom se mijenjaju direktive Vijeća 78/660/EEZ i 83/349/EEZ i stavlja izvan snage Direktiva Vijeća 84/253/EEZ, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hr/TXT/?uri=CELEX:32006L0043> (pristupljeno 09.12.2018.)
6. Direktiva 2014/56/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 16. travnja 2014. o izmjeni Direktive 2006/43/EZ o zakonskim revizijama godišnjih financijskih izvještaja i konsolidiranih financijskih izvještaja, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0056&from=HR> (pristupljeno 13.09.2018.)
7. Gajevszky, A. (2014) Audit quality and corporate governance: Evidence from the Busharest Stock Exchange, Journal of Economic and Social Development, 1(2), str. 1-11.
8. Kamolsakulchai, M. (2015) The impact of the audit committee effectiveness and audit quality on financial reporting quality of listed company in Stocks Exchange of Thailand, Review of Integrative Business and Economics Research, 4(2), str. 328-341.

9. Krishnamoorthy, G., Wright, A., Cohen, J. (2002) Audit committee effectiveness and financial reporting quality: Implications for auditor independence, *Australian Accounting Review*, 12(28), str. 3-13.
10. Madawaki, A. i Amran, N. A. (2013) Audit committees: How they affect financial reporting in Nigerian companies, *Journal of Modern Accounting and Auditing*, 9(8), str. 1070-1080.
11. Malihi, S. A., Mahdavikhou, M. i Khotanlou, M. (2012) An investigation into the relationship between audit committee and audit quality, *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 6(10), str. 409-416.
12. Reid, L. C., Carcello, J. V., Li, C. i Neal, T. L. (2015) Impact of auditor and audit committee report changes on audit quality and costs: Evidence from the United Kingdom, *Social Science Research Network (SSRN)*, dostupno na: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2647507 (pristupljeno 09.12.2018.)
13. Sever, S. (2010) Interni nadzorni mehanizmi u funkciji kvalitete revizije financijskih izvještaja, doktorski rad, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
14. Sever Mališ, S., Novak., A., Brozović, M. (2016) Subjekti od javnog interesa u odabranim zemljama – definiranje i posebni zahtjevi zakonske revizije, *Zbornik radova (Journal of Economy and Business)*, posebno izdanje, str. 262-283, dostupno na: http://ef.sve-mo.ba/sites/default/files/statickestranice/dokumenti/ZBORNIK_RADOVA_XXI_2016_POSEBNO_IZDANJE.pdf (pristupljeno 02.09.2018.)
15. Sever Mališ, S., Tušek B., Žager, L. (2012) *Revizija: načela, standardi, postupci*. Zagreb: Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika.
16. Uredba (EU) br. 537/2014 Europskog parlamenta i Vijeća od 16. travnja 2014. o posebnim zahtjevima u svezi zakonske revizije subjekata od javnog interesa, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=celex%3A32014R0537> (pristupljeno 02.09.2018.)
17. Velte, P. Stiglbauer, M. (2011) Impact of audit committees with independent financial experts on accounting quality, *An empirical analysis of the German capital market, Problems and Perspectives in Management*, 9(4), str. 17- 33.

Lajoš Žager, PhD

Faculty of Economics and Business, University of Zagreb, Zagreb, Croatia
lzager@efzg.hr

Sanja Sever Mališ, PhD

Faculty of Economics and Business, University of Zagreb, Zagreb, Croatia
ssever@efzg.hr

Mateja Brozović, PhD

Faculty of Economics and Business, University of Zagreb, Zagreb, Croatia
mbrozovic@efzg.hr

AUDIT COMMITTEE AS A FACTOR OF EXTERNAL AUDIT QUALITY

Received: August 24, 2018

Accepted: October 31, 2018

Review

Abstract

The European Union statutory audit Directive and Regulation require that public interest entities must have an organized audit committee. Audit reform, initiated by the new regulatory framework at the European Union level, has introduced new rules that, among other things, strengthen the role of audit committee in terms of its composition and competences of its members. Accordingly, the majority of the audit committee members should be independent, while committee members as a whole must possess knowledge of the sector in which the audit subject operates. In addition to the tasks of supervising the process of conducting the statutory audit of financial statements, its findings and conclusions, the audit committee is now responsible for the election procedure and the nomination of a certified auditor or audit firm. In addition, the audit committee informs the board of directors or the supervisory board of the statutory audit outcomes, as well as examines and monitors the auditor's independence. Therefore, it is evident that the audit Directive gives significant responsibility to audit committees in terms of overseeing the auditor's independence. The main objectives of this paper are: 1) to outline and summarize key responsibilities of the audit committee in the context of achieving corporate governance goals, 2) to investigate the results of previous research on the contribution of the audit committees to the quality of external audit, 3) to examine whether auditors and audit users perceive audit

committees as important factor of external audit quality. The presented findings of the primary research conducted on a sample of respondents in Croatia show that all respondents on average evaluate the impact of the existing active and expert audit committee, as well as its timely communication with auditors, positive from the aspect of its impact on audit quality. This is particularly emphasized at the level of internal audit users as employees of audited entities. Accordingly, audit committees may be considered as an important factor in the quality of external audit.

Keywords: *corporate governance mechanisms, audit committees, public interest entities, external auditing, audit quality*

JEL: M41, M42